
**“VELEBIT JE
HRVATSKI SINAJ”:¹
O HRVATSKOJ
KATOLIČKOJ
IMAGINACIJI**

MAJA BRKLJAČIĆ

Prema posljednjem popisu stanovništva u Hrvatskoj, provedenom 2001. godine, više od devedeset posto Hrvata izjasnilo se pripadnicima katoličke religije. Pored ovoga, malo što je potrebno da potvrdi da je religija, kako to kaže Ivan Lovrenović, “ljudska tvorba” iznimno pogodna “za njegovanje kolektivističkih obrazaca ponašanja i identificiranja”.² Daleko više od toga, religija je u Hrvatskoj u devedesetim godinama dvadesetog stoljeća, u trenucima realiziranja hrvatske države, bila i sredstvom bukvalnog stvaranja hrvatskih državljana: 1991. i 1992. godine krsni list koristio se kao dokument za dokazivanje pripadnosti hrvatskom narodu prilikom traženja hrvatskog državljanstva.³ Između katoličkog (konfesionalnog) i hrvatskog (nacionalnog) identiteta tako je stavljen znak jednakosti.

Fuzija konfesije i nacije posebice je problematično historijsko postignuće za hrvatske liberalne, koji su tako dočekali dan da vide kako je u razdoblju nedemokratskog komunizma mukom osvojen skroman prostor individualne i građanske emancipacije u trenutku demokratskog oslobođenja bio prekrcan predmodernim kolektivističkim društvenim modelima života. Ta se liberalna pomalo frojdovska nelagoda ponajbolje očituje u njihovom

1 Ivan Pandžić: “Mi”, MI, god. XIX, rujan-listopad 1995, Prilog “Zbor”, str. 4.

2 Ivan Lovrenović, “Pitanje iz vjere, pitanje iz života”, u: Thomas Bremer (ur.), *Religija, društvo i politika. Kontroverzna tumačenja i približavanja* (Bonn, 2002), str. 328.

3 O odnosu između katoličanstva i hrvatstva vidi: Sandra Prleđa “Odnos između nacije i religije u hrvatskim nacionalnim ideologijama”, u: Thomas Bremer (ur.), *Religija, društvo i politika. Kontroverzna tumačenja i približavanja* (Bonn, 2002), str. 131-142.

diskursu u kojem Hrvatsku opisuju kao *pseudokatoličko društvo*.⁴ Želja je ovog članka pokazati da nema ništa pseudo- u hrvatskom katoličanstvu. Hrvatska je država imaginirana i realizirana kao nacionalna država nacije, čiji *Pater Patriae* trinaest stoljeća nacionalne povijesti projicira na veliko platno nacionalne svijesti kao trinaest postaja križnoga puta.⁵ Pri tome se ne radi o tek jednom u nizu slučajeva viktimologije, tako tipične za područje malih, uplašanih i frustriranih balkanskih nacionalizama.⁶ Kako će ovaj članak pokazati, hrvatsko nacionalno buđenje devedesetih godina prošlog stoljeća odigralo se u znaku križa i krunice i bez njihovog je okvira sasvim nerazumljivo. To je ujedno i razlog koji me motivirao da u pokušaju osvjetljavanja tog kompleksa posegnem za katoličkom ali ne crkvenom već laičkom produkcijom, točnije omladinskim mjesečnikom "MI", koji će poslužiti kao jedan od izvora korištenih u članku.⁷ U hrvatskom slučaju, povijesni nacionalni križni put dio je mnogo veće sage, epopeje u kojoj su Hrvati "sudionici preobrazbe svijeta što je Krist i po nama izvodi u Povijesti" — što je jedini dostojan zadatak "najposebnijih sinova Svete Rimske Crkve".⁸ I među *najposebnijima*, postoji jedan koji je *posebniji od najposebnijih*, u Hrvata je to bio svakako blaženi Alojzije Stepinac, pa će elaboracija njegova slučaja i zauzeti velik dio ovog rada.⁹

4 Andrea Feldman u izlaganju na skupu "Pornografija, feminizam i liberalizam", održanom u Zagrebu u organizaciji Centra za ženske studije 5. 3. 2003. godine, upotrijebila je upravo tu sintagmu.

5 "Uskršnja poruka i čestitka predsjednika Hrvatske gosp. dr Franje Tuđmana na hrvatskoj mladeži", MI, god. XV, travanj 1991, str. 2.

6 O razlici između malih balkanskih i velikih imperijalnih nacionalizama, vidi u knjizi Marie Todorove *Imagining the Balkans* (Oxford; Oxford University Press, 1997).

7 Mjesečnik MI je 1976. godine pokrenula grupa aktivnih mladih katoličkih laika u Zagrebu. Neki od tih laika devedesetih će godina biti uključeni u visoke krugove Hrvatske demokratske zajednice i nove hrvatske vlasti. MI pripada u grupaciju omladinskih publikacija. Analizom katoličke crkvene produkcije bavim se u članku "The Croatian Catholic Church Imagines the Nation. *Glas koncila* and the Croatian National Question, 1985-1990", *Balkanologie*, Vol. V, No. 1 & 2, Decembre 2001, pp. 7-19.

8 Vladimir Lončarević, "Božja zemlja", MI, god. XIX, siječanj-veljača 1995, Prilog Zbor, str. 1.

9 Članak je izrastao iz mojih priloga u projektu "Historikerprojekt. Kirchen im ehemaligen Jugoslawien", koji financijski podupire Deutsche Bischofskonferenz, a u kojem sudjelujem kao autorica i koordinatorica za Hrvatsku od 2000. godine. U međuvremenu, objavljena je knjiga priloga i rezultata projekta: *Religija, društvo i politika. Kontroverzna tumačenja i približavanja*, ur. Thomas

SPASENJE U KRDU

U razdoblju prije prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj, prva preokupacija hrvatskih katoličkih laika bila je obezvrijediti tzv. nacijom “neopterećenu” političku opciju. Takva je *a priori* bila proglašavana obmanom, neistinitom, protunaravnom. “Često je to, naprotiv, alibi za neodgovornost i za suočenje s onim što se zove povjesni svijet odnosno stvarnost.”¹⁰ Nacionalna neodređenost opisivana je kao izvanpovijesna i izvanvremenska aktivnost koja “odvodi u krivotvorenje istine o čovjeku”.¹¹ Netko je mogao primijetiti, međutim, da je pripadnost kolektivu katolika dovoljna odrednica za spasenje istine o čovjeku, međutim, to nije bilo tako. Nije bilo moguće, naime, niti biti “čisto” kršćaninom, pa tako MI kritizira katoličke vjeroučitelje koji svoje učenike odgajaju da trebaju biti “što slobodniji, što ‘čistiji’ od nanosa i naplavina povijesnoga svijeta”.¹² Oni, naime, ne shvaćaju da “Evandjelje ne poznaje privatnoga spasenja, ne poznaje trapljenje i kalvariju radi sebe, nego radi drugih, među drugima, s drugima”.¹³ U tom, kako MI od milja kaže, hrvatskom krdu “među drugima i sa drugima” koje čeka evanđeoski spas bilo je potrebno dakle pronaći svoje korijenje.¹⁴ Jer, kako je to kardinal Kuharić rekao, “Svijet u kojem treba da živimo za nas je hrvatski narod”.¹⁵

149 Promatrajući predizborne kampanje hrvatskih stranaka 1990. godine, prije svega Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), MI sa zadivljućom preciznošću

Bremer (Bonn 2002). U toj knjizi pojavljuje se i moj rad o Alojziju Stepincu, koji je velikim dijelom inkorporiran u ovaj članak. (Maja Brkljačić, “Nomen est omen, ili Kako je Alojzije Stepinac postao sinonimom za hrvatskog mučenika”, *Religija, društvo i politika*, str. 212-227)

10 Zdravko Gavran, “O slobodi je, zapravo, riječ”, MI, god. XIV, travanj 1990, str. 3.

11 Zdravko Gavran, “O slobodi je, zapravo, riječ”, MI, god. XIV, travanj 1990, str. 3.

12 Zdravko Gavran, “Crkva pred novim izazovima”, MI, god. XIV, lipanj, 1990, str. 3.

13 Zdravko Gavran, “Crkva pred novim izazovima”, MI, god. XIV, lipanj, 1990, str. 3.

14 “Biljka ne može bez svoga korijenja”, razgovor s prof. dr Vladom Pandžićem, razgovor vodio Anđelko Kačunko, MI, god XV, siječanj-veljača 1991, Prilog Zbor, str. 4-5.

15 “Poklonstvo hrvatskih kraljeva”, razgovor s Ivanom Toljem, književnikom, saborskim zastupnikom, načelnikom PU MORH, glavnim urednikom *Hrvatskog vojnika* i prvim dopredsjednikom Hrvatskog katoličkog zbora “MI”, razgovor vodio Anđelko Kačunko; MI, god. XVIII, prosinac 1994, Prilog Zbor, str. 8-9.

ustanovljuje da je ono čemu svjedočimo “temeljita i korjenita obnova hrvatske nacionalne svijesti u smislu posvješćivanja nacionalnog političkog subjektiviteta”.¹⁶ Novi politički subjektivitet, naime, nije bio svjestan samoga sebe, tj. svoga postojanja. Da se ta situacija promijeni, HDZ je širom Hrvatske priređivala budnice: emocijama nabijene susrete “Hrvata iz domovine” s “Hrvatima iz dijaspore”. Prisutan na jednom takvom susretu, reporter časopisa MI, opisujući sve prolivene suze u dvorani, efektno konstatira da se u dvorani “dogodio narod”.¹⁷ Narod se zaista i počeo događati i to u najdoslovnijem smislu riječi: razvijao se novi politički subjektivitet. Indikativno, od svih političkih stranaka 1990. godine u predizbornom razdoblju, MI je donio prilog isključivo sa skupa HDZ-a i interview jedino s Franjom Tuđmanom. A nakon samih izbora, prije nego su rezultati još službeno objavili pobjedu Tuđmanove stranke, članak koji je komentirao način odvijanja izbora nosio je naslov: “(Ne) zna se!” Ispod takvog naslova, autor nam je dao uvid u vlastitu obiteljsku atmosferu te izborne nedjelje: “Tata je cijele nedjelje pjevušio, namigivao za stolom i mami na svako pitanje odgovarao: ‘zna se’. [...] A tatica u zadnjih nekoliko tjedana osim ‘zna se’ i molitve i crkve ni za što drugo ne mari.”¹⁸

Možda pomalo iznenađujuće, katolička omladina drži da su izbori pokazali da je “vox populi, vox Dei”, da je dakle “glas naroda, glas Boga”.¹⁹ Da se neposredno nakon izbora u MI moglo pročitati kako je “HDZ pravi Božji dar” ne mora čuditi.²⁰ Ali svom nacionalnom buđenju i događanju naroda usprkos, ostaje nejasno zašto bi pobjeda Franje Tuđmana na izborima bila glas Boga. No, to nije bila tek olako dana izjava. Nakon prve konstitutivne sjednice Hrvatskog sabora, 30. svibnja 1990. godine, na kojoj je zasjedao prvi hrvatski post-komunistički višestranački sabor, u Zagrebu je organizirana velika narodna svečanost. U želji da proslave dolazak demokracije, na pozornici smještenoj na Trgu bana Josipa Jelačića pred okupljeno mnoštvo ljudi izašli su novi hrvatski dužnosnici, ali i neki stari. U prvom planu, ispod velike hrvatske zastave, smjestilo se probrano društvo: novi predsjednik Hrvatske Franjo Tuđman, predsjednikova supruga Ankica Tuđman, predsjednikova kćer Nevenka Tuđman, predsjednikov sin Stjepan Tuđman, te predsjedni-

150

16 Zdravko Gavran, “Obnova crkve organiziranje katoličkog laikata”, MI, god. XIV, svibanj 1990, str. 3.

17 “Nema čovjeka bez naroda!”, Dr Franjo Tuđman govori za “MI”, MI, god. XIV, ožujak 1990, str. 10.

18 Štef Stipe, “(Ne) zna se!”, MI, god. XIV, svibanj 1990, str. zadnja.

19 Štef Stipe, “(Ne) zna se!”, MI, god. XIV, svibanj 1990, str. zadnja.

20 Mile Krajina “Velezbor mladih Crkve u Hrvata ‘90”, MI, god. XIV, lipanj 1990, str. 8-9-10.

kov unuk Siniša Tuđman. U samom centru pozornice, obitelji se pridružio i nadbiskup zagrebački Franjo Kuharić. Kako fotografije snimljene toga dana zorno svjedoče, nadbiskup Kuharić, sklopljenih ruku blaženo gleda u nebo, a oko njega “djetinjte razigrani Predsjednik s obitelji” (tapšu rukicama).²¹ Do danas je ostalo nerazjašnjeno pitanje što je ponukalo nadbiskupa da se dođe ovjekovječiti na ovoj obiteljskoj fotografiji Tuđmanovih i da tako postavi okvire nove definicije hrvatske sreće. Koja god da mu je motivacija bila, njegova fizička prisutnost uz Hrvatskog Oca i blagosiljanje koje je tamo obavio označili su prodor sakralnog u profani svijet: sakralizaciju nacije koja će uslijediti meteorskom brzinom.

U PRASKOZORJE USKRSA

151 Tražeći izraz kako opisati i s čime bi mogli usporediti taj hrvatski trenutak pobjede lipnja 1990. godine, katoličkoj omladini sadašnjost se počela iščitavati kroz sveto-pisamske starozavjetne stihove: “Svugdje klicanje i pjesma [...] Jer teški jaram skinuo si s pleća njegovih, šibu goniča njegova udaljio od njega.”²² U pitanju su, jasno, stihovi koje jedan od proroka u Starom zavjetu zapisuje u trenutku kad Izraelci izlaze iz egipatskog ropstva. Takva atmosfera biva s protokom mjeseci sve zastupljenija i dominantnija i prorok Izaija najednom ima povlašten uvid u hrvatski trenutak: “Poslije mnoštva hrvatskih Golgota i križnih putova, kada se svima činilo da je vjerni narod poput Sluge Jahvina pokopan sa zlikovcima, naziru se dani kada će taj isti narod ugledati svjetlost i biti dionikom pobjede (Usp. Iz 53,8 – 10).”²³ I sam predsjednik Tuđman, poput prvosvećenika, progovora rane 1991. godine o trinaest stoljeća hrvatske povijesti “kao trinaest križnih postaja”.²⁴ Prisjetimo se. U opisu križnog puta, trinaesta je postaja trenutak kad razapetog Isusa skidaju s križa. Ono što mu dakle predstoji jest najsjajniji trenutak kršćanstva: uskrs. To se, očito, trebalo dogoditi i u nastavku trinaest hrvatskih stoljeća.

Štoviše, to je scenarij hrvatskoj povijesti i odviše poznat. Kako nam MI objašnjava, hrvatska se povijest sva ta snena stoljeća kretala između Betlehema i Golgote: “zvijezda nam je ipak nepogrešivo pokazivala put prema Betlehemu i jaslicama. Mnoge smo Herode kroz povijest ipak zavarali i u Betlehemu se zajedno sa svojim Spasiteljem rađali i obnavljali. Zajedno s njime kretali u život i stizali do naših

21 Boris Buden, *Barikade* (Arkzin, Zagreb, 1996), str. 74.

22 Anđelko Kačunko “Dan pomirenja”, MI, god. XIV, lipanj 1990, str. 11.

23 MI odgovaramo: “Gdje je tvoja kuga, o smrti, gdje pomor tvoj, o Podzemlje?” (Hoš 13,14), MI, god. XV, travanj 1991, str. 2.

24 Uskršnja poruka i čestitka predsjednika Hrvatske gosp. dr Franje Tuđmana hrvatskoj mladeži, MI, god. XV, travanj 1991, str. 2.

Golgota. Bili smo potom bacani u jame i grobove iz kojih smo mimo svih logika i matematika svih silnika i okupatora uskrisavali i kretali prema životu, prema kolijevci.”²⁵ Kod te kolijevke, iz koje su crpili svoj život i svoju snagu, Hrvati su bili rado viđeni gosti. Hrvatski pjesnik Ivan Tolj dao je u tome duhu svoju viziju hrvatskog Božića, u kojem se Isusovoj kolijevki u Betlehemu više ne dolaze pokloniti tri biblijska kralja Baltazar, Melkior i Gašpar, već tri “kralja hrvatska”: Tomislav, Petar Krešimir i Zvonimir. A u njihovom je društvu i Katarina Kotromanička, čija prisutnost treba otkloniti svaku sumnju u vezi s odgovorom na pitanje “čija je Bosna?”.

Nema vremena: Eno ih vidim:
Tomislava, Petra Krešimira,
Zvonimira, tri kralja hrvatska
sa tropletom od zlata, s tamjanom
i smirnom.

Tamo u kutu kleči Katarina
držeći u rukama misnicu
risnicu svoje muke, posljednja
kraljica Bosne.

152

Dijete širi ruke i miluje bore
na licima kraljeva.

Noć je. Tomislav tješi Mariju.
Zvonimir se zaklinje ljubeći
ručice Čeda. Krešimir šuti
i gleda u zube mraka. Katarina
se saginje i s Marijom pokriva
Dijete plaštom bijelim od čistoće.

Nema vremena: strojni koraci
kao znaci odzvanjaju brdom Muke.

Noć je. Anđeli ipak pjevaju
Marija, Josip i kraljevi.

25 Stipe Štef “U doli u boli”, MI, god. XV, svibanj 1991, str. zadnja.

Narod šapuće po svim putima:
nema vremena pod brdom Muke.
A Isus se smiješi i plače i
širi Ruke.²⁶

Usljedi te intimne veze s Isusom, ponešto se od njegove slave i sjaja otrešlo i na hrvatska ramena: “Mi naime nismo obični putnici u Povijesti, već bitno i potpuno jesmo dio putujućega i vojujućega Božjega naroda. [...] A problemi koji nas sada tište tek su postaje našega hoda u Povijest.”²⁷ Polazeći od pretpostavke: “Najnormalnije je da je mjesto Životnoga ukorjenjenja upravo nacija”,²⁸ hrvatski su katolici dakako trebali i nacionalnog, hrvatskog mesiju, koji će moći iskupiti hrvatsku naciju, jer je, kako smo vidjeli ranije, po Evanđelju pojedinačno spasenje nepostojeće. Spasenje hrvatske nacije obavio je jedan čovjek, hrvatski Mesija: blaženi Alojzije Stepinac.

KAKO SE KALIO MESIJA

153 Ako pregledamo pomno prikaze djelovanja, života i smrti pokojnog zagrebačkog kardinala i nadbiskupa Alojzija Stepinca, objašnjenje njegova mesijanskog statusa u Hrvata neće biti tako jednostavno pronaći.²⁹ Rođen je 1898. godine u dobrostojećoj obitelji u Hrvatskom Zagorju, školovao se djelomice u Zagrebu, djelomice u Rimu, na veliko zadovoljstvo svoje majke odlučio se za svećenički poziv,³⁰ spletom po-

26 Ivan Tolj, “Božićni san”, MI, god. XIV, siječanj-veljača 1990, naslovna strana.

27 Vladimir Lončarević “Božja zemlja”, MI, god. XIX, siječanj-veljača 1995, Prilog Zbor, str. 1.

28 Zdravko Gavran “S nacionalnim identitetom u Europu”, MI, god. XV, travanj 1991, Prilog Zbor, str. 2.

29 Literatura o Stepincu u međuvremenu je postala nepregledna. Za orijentacione prikaze Stepinčeva života i rada s različitim interpretacijama vidi radove: Stella Alexander, *The Triple Myth. A Life of Archbishop Alojzije Stepinac* (Boulder, Columbia University Press, NY, 1987); o. Aleksa Benigar, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, II. popravljeno izdanje, (Glas koncila, Zagreb, 1993); Radmila Radić, “Sporovi i kontroverze srpske/hrvatske historiografije – Alojzije Stepinac”, u: Bremer (ur.), *Religija, društvo i politika*, str. 93–102. Od hrvatskih autora, o Stepincu je mnogo pisao Jure Krišto, posebice u sklopu svojih studija o Hrvatskoj katoličkoj crkvi u Drugom svjetskom ratu.

30 Premda je bio zaručen – postojao je trenutak u njegovu životu kad se činilo da će biti okrenut svjetovnoj egzistenciji. Ali taj trenutak nije dugo trajao.

litičkih i povijesnih okolnosti imenovan je u Zagrebu za nadbiskupa koadjutora s pravom nasljedstva 1934. godine (kad je imao tek 36 godina), a po završetku Drugog svjetskog rata (koji je u relativnom miru proboravio pretežno u Zagrebu), bio je, kao i mnogi pripadnici klera u novim zemljama “narodne demokracije”, uhapšen od novih komunističkih vlasti i suđen.

Istražni postupak u procesu protiv Stepinca bio je vrlo kratak i u njegovu tijeku nad nadbiskupom nije izvršeno niti najmanje fizičko ili kakvo drugo nasilje. Dobivao je redovno presvlaku, svećeničku haljinu, hostije i vino za pričest.³¹ Po završetku suđenja (II. listopada), prebačen je u zatvor u Lepoglavu i ostao tamo narednih pet godina. U Lepoglavi je boravio u ćeliji posebno načinjenoj od dviju običnih. Imao je vojnički krevet, drveni stol i stolicu, dvije police za knjige, ormar za odijelo, umivaonik i limeno vjetro. Bio je slobodan naručivati knjige izvana po vlastitom izboru. Susjedna ćelija bila je pretvorena u kapelicu, u kojoj je svaki dan služio misu. Konačno, 5. prosinca 1951. godine prebačen je u svoje rodno mjesto, Krašić, gdje se nastanio u župskom dvoru mjesnog župnika. “Njegovi su dani mirno tekli u čitanju, pisanju, molitvi i služenju misa. Ljeti se kupao u rijeci, to mu je bila najdraža razonoda cijelog života, a uživao je i u šetnjama.”³² Bili su mu dozvoljeni posjeti stranih liječnika, stranih novinara, prijatelja i biskupa. Kad mu se zdravstveno stanje pogoršalo, jugoslavenske vlasti su mu ponudile da ga prebace na more, jer se pretpostavljalo da će mu morski zrak goditi. Odbio je, kao i ponudu da bude prebačen u Rim, ukoliko ga papa pozove. Uopće, odbijao je i dio liječničkog tretmana, ma kako neki bolovi bili neugodni. “[G]rešni smo i zato pravedno trpimo.”³³ Umro je 10. veljače 1960. godine nakon kratke bolesti. Nakon obdukcije i balzamiranja tijela, sahranjen je u Zagrebačkoj katedrali 13. veljače, uz prisustvo velikog mnoštva vjernika, prijatelja, pripadnika konzularnog zbora i novinara strane štampe.

154

Pa ipak, Stepinčev mučenički status u Hrvatskoj danas sasvim je neupitan. Njegov sarkofag izložen je u Katedrali u Zagrebu iza glavnog oltara i redovno je mjesto hodočašća. Moja je hipoteza da korijene tog razvoja treba tražiti u suđenju nadbiskupu Stepincu, koje je održano u Zagrebu u rujnu 1946. godine. Suđenje

31 Alexander, *Trostruki mit*, str. 105.

32 Alexander, *Trostruki mit*, str. 136. Još jedna slika iz doba pritvora: “U rujnu g. 1954. silno je zaželio vidjeti Kupu i u njoj se okupati. [...] Nakon 30 godina preplivao je Kupu, veselo je ronio, plivao na leđima, potrbuške, ležao na vodi i prepustio joj se da ga nosi.” (Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 641)

33 Alojzije Stepinac, prema: Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 731.

Stepincu često se jednostavno naziva montiranim procesom od strane komunista i time ga se skida s dnevnog reda diskusije: sve što je montirano, automatski je neautentično, lažno, i kao takvo neinteresantno za dublju analizu. Kao istraživač smatram da je takav postupak pogrešan. Niti u najcrnjim totalitarističkim vremenima nije moguće nekoga osuditi na sudu, a da se pri tome ne zadovolje određene pravne norme koje uvijek izrastaju iz konteksta društva koje ih promovira. Pomnija analiza Stepinčeva suđenja na temelju danas dostupnih dokumenata pokazat će da je za njegovu osudu bilo potrebno mnogo više od “montiranja” dokaza i svjedoka. Prikaz njegove djelatnosti trebalo je, naime, uklopiti u društvenu istinu. I zato je suđenje, a naročito optužnicu koja postavlja okvir djelovanja za sve sudionike procesa, potrebno doslovno shvatiti i pomno analizirati. Kako ćemo vidjeti, taj isti pristup usvojili su i oni koji su Stepinca 1990. godine poželjeli rehabilitirati i prebaciti iz redova narodnih izdajica na sam vrh panteona hrvatskih nacionalnih junaka.

Postoje tri verzije Stepinčeva suđenja i razloga njegove osude: službena komunistička verzija, zatim vizija katoličke crkve (zagrebačkog Kaptola) i, konačno, viđenje hrvatske ustaške emigracije. Sve tri priče jednako su važne u konstruiranju finalne verzije koju imamo danas i koja je konačno porodila “Stepinca hrvatskog mučenika”. Komunistička je interpretacija suđenja svakako najstarija, a ujedno je i postavila kamen temeljac za sva koja su joj slijedila pa ćemo od nje i krenuti.

ŠTO JE ŽELIO NAROD?

Proces, na čijem je kraju Stepinac osuđen na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od šesnaest godina te gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od pet godina,³⁴ nije započeo kao njegovo suđenje. Dana 9. rujna 1946. godine započeo je pred Vrhovnim sudom Narodne Republike Hrvatske proces protiv Eriha Lisaka, nedavno uhapšenog bivšeg ustaškog pukovnika, Ivana Šalića i ostalih “radi krivičnih djela iz Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države”.³⁵ Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, Lisak je bio glavni ravnatelj za javni red i sigurnost i državni tajnik u Ministarstvu unutrašnjih poslova. Uspio je pobjeći iz Hrvatske prije partizanske pobjede, ali se zatim nakon sloma NDH ubacio

34 Presuda i obrazloženje Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske, citirano prema: *Proces Alojziju Stepincu*. Dokumenti, priredili: Marina Štambuk-Škalić, Josip Kolanović, Stjepan Razum (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997), str. 229.

35 Jakov Blažević, *Mač, a ne mir. Ža pravnu sigurnost građana* (Mladost, Zagreb, Prosveta, Beograd, Svjetlost, Sarajevo, 1980), str. 45.

u Jugoslaviju, gdje je uhapšen od komunističkih vlasti. Bio je optužen za ratne zločine te za organiziranje terorističkih činova nakon svršetka rata s ciljem zbacivanja nove vlasti. Deveti dan suđenja, glavna rasprava protiv Lisaka i ostalih je na prijedlog javnog tužioca Jakova Blaževića prekinuta. Tužilac Blažević je postavio slijedeće zaključke, koji će imati krucijalnu važnost za sve što će se sa likom Stepinca kasnije događati:

Druže predsjedniče, drugovi suci, iz dosadašnjih rezultata ove resprave [...] proizlazi:

1) Da su optuženi [Lisak, Šalić i ostali], u zajveri protiv slobode naroda Jugoslavije i njihovih demokratskih tekovina – služeći mračnim ciljevima međunarodne reakcije za provociranje ratnih sukoba i imperijalističko osvajanje – stvorili terorističku organizaciju, koja je imala rukovodeću ulogu u mnogobrojnim zločinima ustaško-križarskih grupica izvršenih širom zemlje nad našim građanima.

2) Da je neposredni učesnik, podstrekač i pomagač u radu te organizacije bio dr Alojzije Stepinac.

Zbog toga sam dao nalog da se dr Alojzije Stepinac liši slobode i stavi u pritvor, te protiv njega provede krivična istraga.³⁶

156

Prema riječima tužioca Blaževića, u toku suđenja Lisaku ispostavilo se da je Stepinac znao za povratak ustaškog dužnosnika u Hrvatsku nakon uspostave nove Jugoslavije i za njegovo skrivanje. Kao takav, Stepinac je postao suspektan “zbog prikrivanja ustaškog zločinca”, čime su ga odmah svrstali u red onih koji su “činili sve” za propadanje pobjede revolucije u hrvatskom narodu.³⁷ Zahtjev za Stepinčevo hapšenje izdan je 18. rujna 1946. godine s osnovom da je bio “neposredni učesnik, podstrekač i pomagač u radu te [Lisakove terorističke, protunarodne] organizacije”.³⁸

Stepinac dakle nije nikad bio uhapšen zbog prisilnog prevođenja pravoslavni Srba na katoličanstvo ili zbog ratne suradnje s ustašama, radi čega će naknadno biti optužen (premda je, naravno, mogao biti: mnogi su stradavali i zbog

³⁶ Blažević, *Mač, a ne mir*, str. 173.

³⁷ Jakov Blažević, citiran u: *Stepinac mu je ime*. Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, knjiga I, priredio Vinko Nikolić (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991), str. 169.

³⁸ Jakov Blažević citiran u: *Stepinac mu je ime*, str. 169 (Pod “Lisakova organizacija” misli se na poslijeratne križare.)

mного manje ozbiljnih stvari). Logika podizanja optužnice mogla bi se nazvati inverznom. Na njezinom početku stajala je Stepinčeva protunarodna i protokomunistička aktivnost nakon uspostave komunističke vlasti, a tek iz nje je izveden Stepinčev pozitivan odnos prema NDH. Tako je Josip Broz Tito u vrijeme suđenja izjavio: “Mi smo uhapsili Stepinca i uhapsićemo svakog onog tko se odupre sadašnjem stanju” (potcrtala M.B.).³⁹ I sam tužilac Blažević u svojoj završnoj riječi kaže da nije cilj suđenja individualno utvrđivanje stvarne krivice optuženih, već da je svrha suđenja “raskrinkati pred svijetom urotu zapadnih i imperijalističkih snaga protiv nove Jugoslavije”. Optužba je, po njegovom mišljenju, pokazala “da je postojala organizirana zavjera, po direktivama imperijalističkih sila, protiv nove Jugoslavije”. Dokazano je, dakle, “da su [postojali] ostaci reakcionarnih snaga [...] [koji su] nastavili borbu [protiv naprednih snaga naroda] i poslije oslobođenja 1945”.⁴⁰ Time je u centar suđenja postavljeno vrijeme Titove Jugoslavije (a ne Pavelićeve Hrvatske) te zajedno s njim Stepinčev antikomunizam i antijugoslavenstvo.

157 Takav način privođenja i pristupa imao je savršenog smisla u kontekstu koji je ponudio tužilac Blažević i na kojem je bila bazirana i sama optužnica. Stepinac je optužen po Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države za krivična djela iz članka 2 i 3, i to za djela političke suradnje s okupatorom, ratni zločin, prisilno prevođenje u drugu vjeru, vojni vikarijat, podrivanje postojeće političke osnove zemlje i neprijateljsku propagandu.⁴¹ Tekst optužnice je iznimno dugačak (u gustom tiskanom pretisku iznosi 31 stranicu), ali ne i posebno detaljan.⁴² Prvih četiri i pol stranica teksta prikazuje općenito bit sukoba u Drugom svjetskom ratu te ciljeve “njemačkih i talijanskih imperijalista”. Sama optužnica sastoji se od dva dijela: u prvom dijelu tužilac je iznio i objasnio svih pet točaka optužnice, dok drugi dio, nazvan ‘obrazloženje’, služi za dodatna pojašnjenja konteksta u kojemu tužilac predlaže da se prosuđuje Stepinčeva djelatnost. Taj je kontekst temeljni preduvjet za ispravno razumijevanje optužbe.

Naime, Stepinac je bio optužen prema odredbama iz članka Zakona o krivičnim djelima protiv države i naroda. Država je u vrijeme donošenja Zakona

39 Citat kao i više o Titovom stavu o suđenju u: J.B. Tito, *Govori i članci*, knjiga II (Zagreb, 1959), str. 321–323

40 Alexander, *Trostruki mit*, str. 126–127.

41 Zakon je donesen 25. 8. 1945. godine.

42 Optužnica je analizirana prema tekstu donesenom u zbirci dokumenata *Proces Alojziju Stepincu*, str. 53–84.

Demokratska Federativna Jugoslavija. Ono što je tužilac Blažević morao u svojoj optužnici demonstrirati jest kako se Stepinčeva ratna djelatnost uklapa u novodefiniranu protunarodnu i protudržavnu aktivnost. Iz toga mu razloga samo puko nabranje izoliranih činjenica nije moglo biti dostatno. Trebalo je umjesto toga pokazati da je Stepinac zaista radio u potpunom nesuglasju s narodnom voljom. Da bi se to ustvrdilo, prvo je potrebno objasniti što je narodna volja zapravo bila (što je narod želio), a to je tužilac Blažević upravo i činio u onim dugim stranicama kontekstualizacije optužnice. Blaževiću je bila nužna historijska rekonstrukcija prošlih zbivanja (tj. volje naroda), da bi na njoj logički mogao zasnovati tekst optužnice. I tako je i bilo. Povijesna je rekonstrukcija bila jednostavna: strani imperijalisti (Njemačka i Italija) željeli su u svome pohodu na Evropu okupirati i raskomadati Jugoslaviju. Da bi to lakše napravili, godinama prije svog dolaska ulagali su u petokolonaške organizacije u zemlji koje su širile netrpeljivost između Hrvata i Srba. Kad su strani okupatori konačno razbili Jugoslaviju, osnovali su tzv. NDH radi lakše kontrole osvojenog područja. Kako je broj pristaša NDH u Hrvatskoj bio malen, bilo je potrebno dovesti ustaše. No, u tijeku godina teške borbe, narodi Jugoslavije pobijedili su okupatora, zbrisali Pavelićevu NDH “i stvorili zajedničku državu ravnopravnih naroda – Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju, u kojoj je i hrvatski narod, pored ostalih, ostvario svoju nacionalnu slobodu”.⁴³ Hrvatski narod dobio je ono što je konačno želio tek u Titovoj Jugoslaviji.

158

Radilo se, dakle, o dokazivanju onoga što je narod želio (o kontekstualizaciji), jer samo iz te vizure imaju smisla optužbe za protunarodnu djelatnost. Kako je to tužilac Blažević rekao u jednom od odgovora Stepinčevim advokatima: “U tom je bitnost ovog procesa da naš narod ide jednim putem, a Stepinac ide drugim putem.”⁴⁴ Da je narod zaista na drugom putu, tužilac je dokazivao činjenicom da je u Hrvatskoj, kao i u ostatku Jugoslavije, pobijedila narodna revolucija. Preostali dio, dakle, morali su biti izdajnici: “S jedne strane šačica izdajnika, ljudi koji su na strani daleko do svog naroda, i s druge strane ogromna većina naroda, čitav narod koji je pošao svojim putem.”⁴⁵ Na onom drugom putu Stepinac je mogao biti samo izdajnik, bez obzira na moguću drugačiju interpretaciju nekih njegovih pojedinačnih djela. Kad su branioci pokušali Stepinčevu djelatnost izbaciti iz konteksta koji je konstruirao tužilac Blažević, optužba je prosvjedovala. Štoviše, Blažević je sam

43 Optužnica broj I 232/1946 protiv dr Alojzija Stepinca, ovdje prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 57.

44 Blažević, *Mač, a ne mir*, str. 406.

45 Blažević, *Mač, a ne mir*, str. 415.

potvrdio da takve nove (individualizirane i dekontekstualizirane) interpretacije nisu nužno neistinite.⁴⁶ Takve je slučajeve nazvao “djelomična istina”. No, pored te “djelomične”, postojala je još jedna, “materijalna istina” – “to je ona istina koja objasnjava kako su se ostaci reakcije i kako su se napredne snage naroda borile ne samo kroz četiri godine nego i 1945. godine, poslije oslobođenja, kako je uvijek pobjeđivao narod i kako je uvijek stradala i bila uništena reakcija”.⁴⁷ Sasvim je jasno da u ovoj istini Stepinac pripada na stranu uništene reakcije. I to je tužilac Blažević uz pomoć duboke kontekstualizacije mogao bez problema dokazati. Iz komunističkog ugla, nije bilo sumnje da je antijugoslavenski i antikomunistički Stepinac dio reakcije.

Obrana je prihvatila kontekstualizaciju koju je ponudio tužilac, jer je to bila validna općeprihvaćena društvena istina, na kojoj se zasnivala i sama novostvorena država. No, i odvjetnik optuženog je makar u jednom trenutku shvatio da pojedinačno pobijanje navoda optužnice ne vodi daleko, već da je za pozitivan ishod potrebno dobiti potporu glasa naroda. A to se najbolje moglo napraviti apeliranjem na činjenicu o važnosti Katoličke crkve za hrvatski narod. Riječima dr Ivo Politea: “A što znači katolička vjera za hrvatski narod i kako je on s njom srastao, neka posluži kao dokaz ovaj primjer sa pok. Stjepanom Radićem. Kad bi taj mrtvi vođa hrvatskoga naroda i najbolji poznavalac njegove duše držao svoje skupštine, otvarao bi ih sa pozdravom ‘Hvaljen Isus i Marija’, a ako bi za vrijeme njegova govora zazvonilo sa crkve podne, on bi skinuo šešir na molitvu i u tome bi ga slijedili svi skupštinari. [...] Zato se može još i danas reći, da nadbiskup Stepinac, kadgod se zauzmlje za interese Katoličke Crkve i vjere, ima za sobom ogromnu većinu hrvatskog naroda.”⁴⁸ Ako ima većinu hrvatskog naroda iza sebe, onda nikako ne stoji da je njegova aktivnost protunarodna. I sam Stepinac je u svom govoru održanom na glavnoj raspravi pošao istim smjerom u trenutku kad je svoje držanje prema NDH objasnio svojom

46 Na primjer, kad je dr Ivo Politeo predložio svoj spisak svjedoka obrane koji su trebali individualizirati neke od činova za koje je Stepinac optužen, tužilac Blažević je reagirao: “Ovi bi svjedoci imali da posluže tomu, da povedu stvar besprincipijelnim putem, to bi značilo bacanje umjetne magle, da se ne vidi drveće u šumi. [...] Ja priznajem mnoge navedene stvari i možemo se složiti u pojedinim stvarima, priznat ću braniteljima: istina, istina, istina.” (Stenografske bilješke rasprave između branitelja dr Politea i javnog tužioca Jakova Blaževića u vezi s odbijanjem svjedoka obrane, prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 102.)

47 Blažević, *Mač, a ne mir*, str. 415.

48 Dr Ivo Politeo, *Završna riječ*, prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 215.

sposobnošću da osjeti “bilo hrvatskog naroda”.⁴⁹ Oni koji pipaju bilo narodu bez sumnje mogu ispravno detektirati što narod želi ili barem što je narodu potrebno. Štoviše, tik prije no što će NDH konačno propasti, biskupska konferencija izdaje poslanicu, u kojoj objašnjava zašto su hrvatski katolički biskupi prihvatili ustašku državu: “A kad je u Drugom svjetskom ratu ta misao [o pravu na nezavisnost] još jače naglašena i oživotvorena u vlastitoj Državi, hrvatski su katolički biskupi poštivali volju Hrvatskoga Naroda. Nitko prema tome nema prava obtuživati bilo kojega građanina Hrvatske Države, pa ni hrvatskoga Naroda...”⁵⁰ Hrvatski biskupi nisu dakle prihvatili Pavelićevu Hrvatsku jer su tako željeli, već zato što su poštivali volju hrvatskog naroda, jer su kao pastiri slijedili naprosto svoju pastvu.

Stoga je Jakov Blažević sasvim u pravu kad piše o presudi Stepincu u svojim memoarima mnogo godina nakon suđenja: “Obrazloženje ove presude nije prosto formalno pravno dokazivanje krivičnih djela presuđenog. Ono je i svojevrstan akt političke obrane mladog društva, revolucije i njenih plodova, nove narodne revolucionarne vlasti.”⁵¹ Nova jugoslavenska država je, prema svojim osnivačima, bila izraz volje svih jugoslavenskih naroda – uključivo Hrvata. Obrazloženje presude trebalo je staviti točku na I priču prema kojoj je stvaranje NDH i pristajanje uz nju bilo protunarodno: suprotno hrvatskim interesima i željama. Suđenje u areni sudnice jedino je koje ima moć dati dah autentičnosti i istine interpretaciji događanja. Dok se historijski i politički elaborati uvijek mogu kritizirati i kritiziraju se kao “nečije interpretacije” i tako su uvijek podložni sumnji u vlastitu istinitost (ideja da povijest pišu pobjednici bila je rođena mnogo prije vala postmodernizma), isto ne vrijedi i za pravnu proceduru. Ako su tužiočevi i braniteljevi argumenti možda “nečije verzije” događaja, konačna presuda je oslobođena takvih propitivanja. Ona je bazirana na pravnim dokazima, a oni vrijede mnogo više od povijesnih. Presuda je glas onoga koji je proučio sve strane i donio konačan, objektivan sud. Presuda ima miris, okus i izgled istine – zato ima moć dati posljednju autoritativnu riječ.

160

U slučaju procesa Stepincu to je značilo da je presuda morala pokazati što je narod zaista želio u Drugom svjetskom ratu: ustašku NDH, kako je to tvrdila biskupska konferencija, ili Jugoslaviju i narodnu revoluciju. Presuda, te još više njezino obrazloženje, koje je pročitao predsjednik sudskog vijeća dr Žarko Vimpul-

49 Govor nadbiskupa Stepinca na glavnoj raspravi, prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 90.

50 Katolički list, 29. ožujka 1945. citirano prema: Blažević, *Mač, a ne mir*, str. 400.

51 Blažević, *Mač, a ne mir*, str. 417.

šek II. listopada 1946, bavila se u svojem najvećem dijelu upravo time. Ovo je istina koju je ponudila presuda. Kad je Pavelića okupator bio postavio u Hrvatskoj na vlast, on je bio “svjestan svoje potpune političke nemoći”. Nije imao u zemlji nikakve političke podrške. “Znajući vrlo dobro, da ne predstavljaju nikoga, ustaše nervozno traže nekoga tko bi im dao moral i podršku, legitimaciju pred hrvatskim narodom.”⁵² Tog nekoga pronašli su u nadbiskupu Stepincu, koji je činom posjete Slavku Kvaterniku 12. travnja 1941. godine priznao novostvoreno stanje. “Ustaše osjećaju da su tim posjetom stekli priznanje katoličkog episkopata, a što je još važnije da su time stekli vrlo važnog saveznika, koji će im pomoći da prevare i porobe hrvatski narod.”⁵³ Hrvatski narod nije želio ustaše, nije želio NDH, nego je bio – prevaren. I to uz obilnu pomoć nadbiskupa Stepinca. “U tim propovijedima kao i mnogim drugim propovijedima Stepinac pomaže ustašama u prevari hrvatskog naroda dokazujući, kako je tzv. NDH samostalna država, kako je ona hrvatska država, te nastoji sugerirati hrvatskom narodu, da je ta kvislinška tvorevina ostvarenje želja hrvatskog naroda za državnom samostalnosti.”⁵⁴ Ako su se i kolebali oko toga što zapravo žele i koji su im interesi, pripadnici hrvatskog naroda iz Stepinčevih su usta mogli čuti uvijek jednu postojanu priču: “Osjećajući stalno ustašku slabost među hrvatskim narodom Stepinac povremeno, ali sistematski daje injekcije u formi raznih propovijedi, manifestacija, itd.”⁵⁵ Rezultat takvog Stepinčeva djelovanja je jasan. “Nije čudo ni to da vjernici, videći svog nadbiskupa u najboljim odnosima sa ustašama i okupatorima, prilaze time ustašama i Nijemcima i na taj način padaju u izdaju svog naroda.”⁵⁶

Tako je ujedno definirana suština Stepinčeva zločina. Nadbiskup zagrebački je pogrešno opipao ono slavno bilo: “hrvatski je narod pošao sasvim drugim putem [od njegovog], putem oslobodilačke borbe, ujedinivši se sa ostalim narodima Jugoslavije”.⁵⁷ Iz perspektive datuma kad se odigrava suđenje (1946) hrvat-

52 Presuda i obrazloženje Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske, citirano prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 230.

53 Presuda i obrazloženje Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske, citirano prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 230.

54 Presuda i obrazloženje Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske, citirano prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 232.

55 Presuda i obrazloženje Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske, citirano prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 232.

56 Presuda i obrazloženje Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske, citirano prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 233.

57 Presuda i obrazloženje Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske, citirano prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 237.

ski je narod zaista u velikoj većini bio prihvatio partizansku borbu i borio se protiv onoga za što je Stepinac tvrdio i na samom suđenju da je bila njegova volja (NDH).

NA PUTU PREMA MUČENIŠTVU

Vezivanje mučeništva i Stepinčeva imena lijepo možemo pratiti u diskursu koji je s njim u vezi koristila Hrvatska katolička crkva. Od 1970. godine, zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić slavio je mise zadušnice za pokojnog Stepinca za godišnjicu njegove smrti. Već 1971. godine, Kuharić je za Stepinca govorio da je vjerno i odgovorno nosio “teret povijesti”,⁵⁸ nagovještavajući daljnji razvoj slike. Tko je mogao, trebao je rano spoznati istinu: “već kod krštenja u izboru imena rečen [je] proročki navještaj koje će vrijednosti ispunjavati taj život: čistoća savjesti i svjedočanstvo za Boga pod svaku cijenu.”⁵⁹ I sam Stepinac, kazuje Kuharić drugom prilikom, “proročki je slutio svoj susret s križem, kad mu je bilo saopćeno imenovanje za nadbiskupa-koadjutora”.⁶⁰ S vremenom, Stepinac je bio doživljen kao onaj koji je sve ostavio i pošao za Isusom, stopivši svoj život s njegovim.⁶¹ A, kako nam govori nadbiskup Kuharić, onaj “[t]ko pođe za njim, ne može ići drugim putem nego onim kojim je on prošao. Tko s njim trpi i umire, s njim otkupljuje svijet”.⁶²

Crkva se ipak nije često upuštala u pokušaje razjašnjavanja a zašto je Stepinac trpio i umro. Već vrlo rano, 1971. godine, Kuharić je ustvrdio da je Stepinac bio “jedan od onih na koje je Bog bacio svoj pogled! S njim je Bog računao!”⁶³ Ali kakve je to namjere Bog s njim imao, da je Stepinac morao trpjeti i umrijeti, odnosno, kakvom je on to žrtvom pao? Tijekom čitavih sedamdesetih, odgovor na to pitanje je poprilično nejasan i iscrpljuje se u izrazima tipa da je trpio jer je ozbiljno živio svoje jединство s Bogom,⁶⁴ ili pak zbog čvrstoće svoje vjere u Boga i Crkvu.⁶⁵ Tek 1979. godine progovara Kuharić “da je i nadbiskup Stepinac zapravo žrtva tog dubokog i teškog sukoba [između Crkve i marksizma]”.⁶⁶ Radilo se, dakle, u viđenju Crkve, o čisto doktrinarnim stvarima. Stepinac je stradao jer je “sa žarom srca branio dostojanstvo savjesti svakog čovjeka” a “u tom je smislu branio bez kompromisa i slo-

162

58 Franjo kardinal Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba* (Zagreb, Glas koncila, 1990), str. 13.

59 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 51.

60 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 22.

61 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 20.

62 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 26.

63 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 10.

64 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 12.

65 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 16 i 33.

66 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 56.

bodu Crkve”.⁶⁷ Stepinac je, prema Kuharićevim riječima, umro jer je stajao “čvrsto na strani Božjoj i na strani progonjenog čovjeka. Sukob je bio neizbježiv, ali on je proročkom hrabrošću zastupao pravednost i branio pravdu u svakom sistemu vlasti”.⁶⁸ Viđenje je Crkve bilo da je Stepinac proglašen zločincem jer je pao žrtvom doktrinarnog sukoba između komunističke države i Crkve: “Svjedočio je za slobodu Crkve, bio je pripravan umrijeti za Crkvu...”⁶⁹ (Otuda i česte aluzije u propovjedi-ma mise zadušnice na Thomasa Morea.)⁷⁰ Ali, opet Kuharić, nema razloga za zabrinutost: “svi su mučenici suđeni kao zločinci, počevši od Isusa Krista”.⁷¹

Stepinac je, vidimo, zaista bio mučenik Crkve: iz njezine vizure nevin je osuđen na zatvorsku kaznu samo zato jer je branio njezinu slobodu. Tek vrlo kasno Kuharić nam daje za naslutiti da je Stepinac imao dva utega na, kako on to kaže, svome križu, a ne samo jedan: “nosio je i križ svoga naroda i muku Crkve”.⁷² Ta točka sjedinjenja patnje za svoj narod i Crkvu, kod Crkve ispočetka u diskurzivnom polju ne tako jasna, u slučaju hrvatske emigracije bila je uvijek neupitna. S popriličnom sigurnošću se može ustvrditi da Vinko Nikolić nije govorio samo u svoje ime kad se 1978. godine usprotivio ideji da se Stepinca promatra samo kao “vjersku ličnost”. Prema Nikolićevim riječima, “Stepinac je izveden pred sud i kao Biskup i kao Hrvat. [...] Zato se ne može odijeliti Stepinca vjernika od Stepinca rodoljuba”.⁷³ I 163 premda sam Stepinac kad ga izvode pred Vrhovni sud NR Hrvatske tvrdi da ga se optužuje kao nadbiskupa zagrebačkog,⁷⁴ Nikolić je drugog mišljenja: Stepinac je “junacki borac i veliki odvjetnik Hrvatske”, on “kao neki biblijski Anđeo” “svjedoči za Hrvatsku”.⁷⁵

U svome predgovoru knjizi *Stepinac mu je ime* (kojoj ćemo se vratiti još jednom kasnije), isti emigrant Nikolić postavlja Stepinca tamo gdje mu je, kako on vidi, oduvijek bilo mjesto: “Stepinac je svoju herojsku dušu utjelovio u bit Hrvatsva”.⁷⁶ U ovome diskursu nema ni trunka sumnje gdje tražiti uzroke Stepinčeve

67 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 113.

68 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 178.

69 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 34.

70 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 64 i 108.

71 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 75.

72 Kuharić, *Poruka sa Stepinčeva groba*, str. 164.

73 Vinko Nikolić, “Stepinac mu je ime”, u: *Stepinac mu je ime*, knjiga I, str. 10.

74 Govor koji je održao nadbiskup Stepinac na glavnoj raspravi, prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 90.

75 Nikolić, “Stepinac mu je ime”, str. 16.

76 Nikolić, “Stepinac mu je ime”, str. 15.

sudbine: on je ustao “u obranu najvećih hrvatskih vjerskih i nacionalnih svetinja”,⁷⁷ “za čitav se je [hrvatski narod] žrtvovao”.⁷⁸ U toj žrtvi, vjerski element pada u drugi plan i biva zaboravljen: “Ustao je da svjedoči pred čitavim svijetom za svoj narod i za svoju zemlju. Našu narodnu zastavu kao simbol naše domovine, natopljen u krvlju, znojem i suzama, uzdigao je visoko, i nije dopustio, da po njoj pogana usta bljuju pljuvačku i otrov.”⁷⁹ Pa kako je Kuharić slikao rassetog Krista i njegova sljedbenika, mučenika Stepinca, na križ je iz Nikolićevih usta došla i Hrvatska: “Stepinac se pojavljuje kao otkupljenje Hrvatske u času njezina raspeća”;⁸⁰ štoviše, “on preuzima na svoja leđa križ čitave Nacije”.⁸¹ Ali niti nakon svog raspeća, on ne prestaje skrbiti za svoju naciju. I nakon svog odlaska, u nekom drugom svijetu, počava nas Nikolić, Stepinac “pred Nebom i Zemljom zagovara i brani temeljna prava za našu izmučenu domovinu Hrvatsku”.⁸²

Kako znamo, mučenik je mučenik tek sa visina svoje smrti. Njegova je smrt krunski dokaz njegovog mučeništva, a k tome posjeduje jednu neprocjenjivu osobinu: može mu se u usta staviti što je god pojedinom advokatu drago, mučenik nema mogućnosti obrane i ispravke. Tako je i bilo moguće da je, iz Crkvene vizure gledano, nadbiskup Stepinac umro za slobodu Crkve, dok su emigrantski krugovi smatrali da se žrtvovao za hrvatski narod. To simboličko takmičenje između dva tabora oko kostiju budućeg blaženika nije nikako bilo naivno ili nebitno. Svojtatanje mrtvih tijela sastavni je dio procesa pisanja vlastite povijesti. Kao što su nekada crkve pri svom osnivanju morale posjedovati vrlo konkretne ostatke (kosti) svetaca, čiji su zaštitu željele imati, tako će i danas tek onaj koji uspješno prisvoji mrtvog Stepinca moći uživati u moć koju spominjanje njegovog imena donosi.

164

NOVI NAROD IMA NOVE ŽELJE

S padom komunizma, rastakanjem Jugoslavije i hrvatskim osamostaljivanjem, nove revizije “slučaja Stepinac” bile su na redu. Knjiga, koju je stampala hrvatska emigracija u Argentini, *Stepinac mu je ime*, otisnuta je ponovo u Zagrebu. Štampala ju je “Kršćanska sadašnjost” iz Zagreba te je postala udžbenikom i katekizmom nove hrvatske priče o Stepincu. Sam je urednik knjige Vinko Nikolić bio posjednut u prvi saziv hrvatskog Sabora, čime je konačno i službeno sankcionirano malo prije citira-

77 Nikolić, “Stepinac mu je ime”, str. 9.

78 Nikolić, “Stepinac mu je ime”, str. 15.

79 Nikolić, “Stepinac mu je ime”, str. 16.

80 Nikolić, “Stepinac mu je ime”, str. 16.

81 Nikolić, “Stepinac mu je ime”, str. 19.

82 Nikolić, “Stepinac mu je ime”, str. 30.

no viđenje kardinala Stepinca. Dana 14. veljače 1992. i novi Hrvatski sabor osjetio je potrebnim rehabilitirati nadbiskupa. Viđenje Stepinca u Hrvatskoj danas upravo savršeno ilustrira montaža s naslovnice knjige *Stepinac mu je ime*. Za montažu je iskorisćena fotografija uslikana na suđenju 1946. godine u Zagrebu. Na slici vidimo Stepinčev lik; torzo, ruke i noge su mu ispražnjeni tjelesnog sadržaja, a umjesto njega umjetnik je ponudio raster skica hrvatskih sakralnih katoličkih objekata: crkva sv. Marka u Zagrebu, zagrebačka katedrala, crkva sv. Donata u Zadru, šibenska katedrala, crkva mučenika na Širokom Brijegu, katedrale u Boki Kotorskoj i Sarajevu. Na njihovom dnu, u samom podnožju slike i Stepinčeva torza, prepoznajemo Baziliku sv. Petra u Rimu. Ono što dakle lako možemo iščitati iz ovog mozaika je slika Hrvatske (i to u kojim granicama!) u liku Stepinca, kako na ramenima namjesnika sv. Petra u Rimu stoji pred sudom komunističke Jugoslavije. Aureola sveca iznad Stepinčeve glave tu je da nas podsjeti da je Hrvatska u Stepincu, odnosno Stepinac u Hrvatskoj, tim činom, suđenjem, postao, kako to Nikolić u istoj knjizi kaže, Div,⁸³ nadvremenska pojava, od kakvih se obnavlja Čovječanstvo.⁸⁴

165 Pa ipak, ostaje pitanje, kako je bilo moguće tako lagano rehabilitirati Stepinca i očistiti ga svih mogućih natruha ratnog zločina iz razdoblja Drugog svjetskog rata. Ratni zločin bio je ratni zločin i u Hrvatskoj devedesetih, i Hrvatski sabor nije službeno rehabilitirao ustaške koljače iz Jasenovca. Moj je argument da je to bilo omogućeno upravo na samom suđenju Stepincu. Revizije i rehabilitacije nisu lagan posao. Nije moguće jednostavno proglasiti čitavu jednu verziju istine lažnom i ponuditi umjesto nje nešto sasvim drugo. Ako se hoće graditi uspješna revizija, potrebno je graditi na nečemu solidnome – nečemu što već postoji, a nema postojati nigdje drugje, nego u prvoj verziji istine. Smatram da je suđenje Stepincu 1946. godine u Zagrebu ponudilo upravo onaj potrebn kamen temeljac na kojem je bilo moguće izgraditi novi Stepinčev lik. Tužilac Jakov Blažević u svojim je memoarima zapisao da je proces Stepincu “u osnovi bio kurs hrvatske historije”.⁸⁵ Zato je od definicija i krivično-pravnih formulacija u optužnici, mnogo važnije bilo njen sadržaj “utkati u historijsko-političke okvire Hrvatske i Jugoslavije”.⁸⁶ Štoviše, proces je išao za time da jasno pokaže “što je to nacionalno pitanje Hrvatske”.⁸⁷ U tom kratkom “kursu historije”, hrvatsko nacionalno pitanje rješeno je ukazivanjem na visokobrojno sudjelovanje Hrvata u partizanskoj borbi, dok je nadbiskup Stepinac obi-

83 Nikolić, “Stepinac mu je ime”, str. 16.

84 Nikolić, “Stepinac mu je ime”, str. 9.

85 Blažević, *Mač a ne mir*, str. 31.

86 Blažević, *Mač a ne mir*, str. 31.

87 Blažević, *Mač a ne mir*, str. 36.

lježen kao osoba, koja djeluje “u cilju da se ugrozi putem nasilja postojeće državno uređenje Federativne Narodne Republike Jugoslavije”.⁸⁸ To znači da je on bio ne samo spreman prihvatiti ustašku Hrvatsku već i da je bio protivnik kako nove Jugoslavije, tako i komunističke revolucije. Što je još važnije, bio je izdajica naroda, jer nije slijedio volju hrvatskog naroda koji je, kako je to elaborirao Blažević, odbacio Pavelića i borio se protiv ustaške Hrvatske.

Godine 1990. na prvom Općem saboru Hrvatske demokratske zajednice, Franjo Tuđman, budući hrvatski predsjednik, odlučio je upotrijebiti svoj autoritet kao povjesničar i poigrati se s tumačenjima volje naroda. Tada je izjavio da je Nezavisna Država Hrvatska bila izraz političke volje hrvatskog naroda za vlastitom nezavisnom državom.⁸⁹ Ta nova narodna volja bivala je snaženom stalnim i upornim ponavljanjem krilatica o “hrvatskom tisućljetnom snu”: vjekovnoj želji hrvatskog čovjeka za njegovom državom. S rađanjem nove hrvatske narodne volje, rađao se i novi hrvatski narod. I dok je 1946. godine možda izgledalo da je hrvatski narod svoju volju ostvario suosnivanjem Titove Jugoslavije, 1991. godine slika se drastično promijenila. Novi narod imao je novu volju. A ona je ta prema kojoj sudimo što je protunarodna djelatnost. Stepinac je, ako slijedimo slovo presude u njegovom procesu, osuđen kao izdajica hrvatskog naroda zato jer je on otišao jednim, a narod drugim putem. Za reviziju viđenja Stepinca bilo je dakle potrebno tek pažljivo pročitati dokumente sa suđenja, dio kojih je i sama državna vlast Jugoslavije brižljivo odštampana. Dalje nije bilo potrebno tražiti. Tamo je crno na bijelo stajalo da je Stepinac djelovao s ciljem uništenja Jugoslavije. S novom hrvatskom narodnom voljom, antijugoslavenska i antikomunistička djelatnost postale su demonstracijama poštivanja narodnih želja. Paradoksalno, čini se da je pokojni Stepinac ispravno opipao ono slavno bilo tek 1991. godine, kad su njegovi ostaci već odavno ležali iza glavnog oltara Zagrebačke katedrale.

166

IN TE DOMINE SPERAVI

Osim materijalnih ostataka, i nauk mučenika i mesije je sadržaj kojemu se vraća, poput naočala kojima se oblikuje način percepcije sadašnjosti. Stepinčevo je geslo bilo “In te Domine speravi”.⁹⁰ To je bilo tumačenje “[p]ovijesti kao stalnoga Bož-

88 Presuda i obrazloženje Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske, citirano prema: *Proces Alojziju Stepincu*, str. 229.

89 Citirano prema: Marinko Čulić, *Anatomija neprosvijetljenog apsolutizma* (Feral Tribune, Split, 1999), str. 20.

90 U prijevodu, “U tebe se, Gospodine, ufah”.

jeg zahvaćanja u osobnu, narodnu i opću povijest”.⁹¹ Stepinčeva je “vizija povijesti”, poput Isusovih riječi iz Novog zavjeta, rado citirana i tumačena materija kroz sve godine najnovije hrvatske povijesti. Njegovom se imenu obraća kad se zaziva pomoć, njegovi se život i smrt ističu kao primjer strpljivog puta trpljenja do spasenja: “Kakav pouk i današnjem naraštaju!”⁹² U standardnom ritualu mise obnavlja se pripadnost kršćanskoj zajednici kroz pričešćivanje jedenjem od Isusova tijela i pijenjem iz njegova kaleža. Slično, i Hrvatska je dobila svoj kalež spasenja. U siječnju 1992. godine, predsjednik Tuđman, pronašavši hrvatski Sveti gral, naime Stepinčev obredni kalež korišten za vrijeme njegova tamnovanja u Lepoglavi, predaje ga vrhovnom svećeniku u Hrvata: kardinalu Kuhariću.

U toku prve polovice devedesetih godina, sadržaj i smisao pripadnosti hrvatskoj naciji bili su potpuno redefinirani i transferirani iz područja svjetovnog u područje duhovnosti. Biti pravim Hrvatom značilo je piti iz kaleža, čitati Sveto pismo u obliku Stepinčeve vizije povijesti i sudjelovati u nizu različitih katoličkih procesija koje su se događale za razne pa i naoko najbeznačajnije prigode širom Hrvatske. U tim se procesijama, kako bi filozofija rekla, uozbiljavao (dakle, rađao) hrvatski narod. Ritual je primarna forma kojom se iskazuje i ujedno ostvaruje pripadnost zajednici, on je konkretizacija prisnosti i elementarne tjelesne bliskosti između članova kolektiva. U ritualu, čovjek-pojedinac je sredstvo prikaza: bilo kao gledatelj, bilo kao sudionik, svojom fizičkom prisutnošću on označuje realnost sadržaja koji je u ritualu reprezentiran — postojanje kolektiva.⁹³ Sudjelovanje i promatranje rituala ili procesije postaje način da se u samo tijelo čovjeka upiše njegova pripadnost kolektivu. Hodajući u procesiji, Hrvati su uviđali istinu: “Sve one duge i bolne godine sumnji, straha i činilo se, potpuno osamljenosti u vjeri i rodoljublju, koje su nas gušile, postaju iluzijom i nametnutom laži. [...] Bujica je to koja istječe iz tisućljetnog mučeničkog hrvatskog srca!”⁹⁴ U procesijama i ritualima hrvatska su tijela učila novo hrvatstvo.

Uopće ne slučajno, prvi Dan hrvatske državnosti 1991. godine proslavljen je na katolički blagdan Tjelova, Corpus Christi. Liturgijsko slavlje pretakalo se

91 Vladimir Lončarević “Božja zemlja”, MI, god. XIX, siječanj-veljača 1995, Prilog Zbor, str. 1.

92 Vladimir Lončarević “Božja zemlja”, MI, god. XIX, siječanj-veljača 1995, Prilog Zbor, str. 1.

93 Boris Buden, *Kaptolski kolodvor* (Beograd, Centar za savremenu umetnost, 2002), str. 10-13.

94 Iva Čuvalo “Nezaustavljiva rijeka ljubavi”, MI, god. XV, svibanj 1991, str. 7.

u državni blagdan, te su se zajedno proslavljali “kao znak pobjede i slobode”.⁹⁵ Na državni blagdan držala se liturgija. Od onih koji su slavili, dakle od pripadnika hrvatske nacije, tražila se samo jedna stvar – slijepo vjerovanje u novoispjevano tumačenje rana hrvatske povijesti: “Molio sam samo jedno, a to je da budem što manje Toma, da cijeli narod u tim trenucima bude što manje Toma. I da u sve te povijesne stoljetne rane ne polazemo svoje ruke, da ih ne opipavamo na svome narodnom tijelu išaranu od svih povijesnih bičeva, trnovih kruna i čavala.”⁹⁶ Da rekapituliramo: rituali, liturgija, potiho ali stalno ponavljanje Stepinčevih riječi “In te Domine speravi”, odano i slijepo vjerovanje – sve nam to pokazuje da je hrvatstvo u devedesetima postalo stvar vjerovanja i odanosti, dakle religioznosti, u kojoj su se izgubile granice između ovog i onog svijeta.

Kako drugačije objasniti da su sudionici i sudionice procesije koje su 1991. godine defilirali Hrvatskom za katolički blagdan Tjelova nosili vojne uniforme Zbora narodne garde (ZNG). Hrvatski Božji vojujući narod spremio se za bitku. U skladu s time, mladi katolički laici izvjesili su i svoje geslo na naslovnu stranu svoje publikacije: *Dulce et decorum est pro patria mori* (Slatko je i lijepo za domovinu mrijeti).⁹⁷ Promatrajući procesije članova ZNG-a, oteo se uzdah: “Uz mnoštvo vrijednih kulturnih dometa, pred oduševljenim narodom tih je dana kročio i gordi Zbor narodne garde. Od radosti i sreće gorjela su srca mnogih. I starci, i žene i muževi i djeca upirali su pogled u gardiste. Nitko normalan nije mogao ostati hladan pred toliko miroljubivom odlučnošću i predanošću.”⁹⁸ Nova hrvatska vojska također je bila dijelom nove hrvatske duhovnosti. Hrvatska je vojska, naime, bila, kako to hrvatski laici kažu, “snažan duhovni pokret: mnoštvo naših boraca nosi krunicu i čudotvornu medaljicu Majke Božje. [...] Krunica kao znak pravde i pobjede lebdi danas u podsvijesti cijelog hrvatskog naroda”.⁹⁹ Hrvatski su vojnici često oko vrata nosili raspela i različite izvedbe krunice, a kako nam to crteži s vojnih kamiona s bojišta pokazuju, Djevica Marija s puškom bila je ne rijedak gost u redovima ZNG-a. Djevica na frontu nije bila usamljena. Dvije elitne ustanove hrvatske kulture zajedno su tako prošle godine objavile studiju o hrvatskom Domovinskom ratu pod nazivom *Bog u rovu*.¹⁰⁰

168

95 “Narod je veličanstven i strpljiv”, MI, god. XV, lipanj 1991, str. 2.

96 Stipe Štef “U doli u boli”, MI, god. XV, svibanj 1991, zadnja strana.

97 Slogan objavljen na naslovnoj strani MI, god. XV, lipanj 1991.

98 “Narod je veličanstven i strpljiv”, MI, god. XV, lipanj 1991, str. 2.

99 “S krunicom do pobjede”, MI, god. XV, listopad-studeni 1991, str. 2.

100 Vine Mihaljević i Ilija Krezo, *Bog u rovu. Vojno dušobrižništvo u hrvatskom Domovinskom ratu* (Nakladni zavod Matice hrvatske, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2002).

I OPET BOŽJA RUKA

U trenutku izbivanja rata u Hrvatskoj, hrvatski su se katolici, shvatljivo, za razumijevanje ponovo obratili Starom zavjetu. Tako će opet prorok Izaija baciti pogled na Hrvatsku: “Zemlja vam opustje, gradove oganj popali, njive vam na oči haraju tuđinci – pustoš...” (Iz 1,3), “Opustje tvrdi grad, naselje je poharano, napušteno kao pustinja. Telad ondje pase – leže ondje, grmlje brsti” (Iz 27,10), “Nesta svakog veselja, radost je iz zemlje protjerana (sic!). Tek pustoš ostade u gradu, u trijesku smrskana su vrata” (Iz 24, 11-22).¹⁰¹ Prorok Jeremija i Job također su svjedocima hrvatske muke: “Kad je i ovdje pao komunistički zid, ‘nadasmo se miru, ali dobra nema; čekasmo vrijeme ozdravljenja, al’ evo užasa’, ponavljamo riječi proroka Jeremije (14,9); ‘užas sve naokolo (6,25); palež, progonstva, pokolji ... ‘Bezbožnici pomiču granice’, veli Job (24,2); osiliše se u svojim zločinima (Ps 52,9). Sav je starozavjetan hrvatski uzdah.”¹⁰²

169 Starozavjetan je bio i hrvatski neprijatelj. Pa MI tako opis Srba pronalazi u Knjizi mudrosti: “premda si ih, Bože, ‘mogao [...] najedanput zatrti, [...] davao si mjesta pokajanju, premda si dobro znao da je to opak rod kojem je zloća prirodjena, i da im se čud nikad neće izmijeniti, jer je to pleme od iskona bilo prokletu’ (Mudr 12, 9-11).”¹⁰³ Te još dalje, opet kroz Stari zavjet o Srbima: “Pogledajte, čudite se i zapanjite! [...] Narod divlji i naprasiti što nadire širom zemlje da obitavališta otme tuđa. On je strašan i jezovit, od njega samog izlazi njegovo pravo i njegov ponos. [...] Svi će doći rad grabeža. (Hab 1,4-11).”¹⁰⁴ U toj mucu, Hrvatska je iščekivala svoje spasenje. No, baš kao i Isus, Hrvatska nije trpjela samo za svoje spasenje, već i za spasenje drugih: naime onog nemoralnog Zapada “koji nekako suosjeća s nama, ali nam dosad djelotvorno ne prekida patnje koliko bi mogao”.¹⁰⁵ I Zapad je valjalo izbaviti od prokletstva pa je i taj križ dodan na hrvatska leđa. Štoviše, i sam je kardinal Kuharić prozvao Europsku uniju da će odgovarati na sudu Božjem pred strašnom hrvatskom optužbom: “Bio sam prognan i niste me zaštitili, bio

101 Sve iz: o. Mato Rusan “Zar nas je i Bog napustio?”, MI, god. XV, listopad-studen 1991, str. 7.

102 Vladimir Lončarević “Hrvatski izlazak”, MI, god. XV, prosinac 1991, str. 23.

103 o. Mato Rusan “Neki razlozi i plodovi naše patnje”, MI, god. XVI, siječanj-veljača 1992, str. 11, istaknuto u originalu.

104 o. Mato Rusan “Tko će svijetu vratiti duhovnost”, MI, god. XVII, lipanj 1993, Prilog Zbor, str 3, istaknuto u originalu.

105 o. Mato Rusan “Neki razlozi i plodovi naše patnje”, MI, god. XVI, siječanj-veljača 1992, str. 11.

sam prognan i niste me vratili na moje ognjište.”¹⁰⁶ U tim teškim trenucima, za hrvatski je božji narod najveća utjeha dolazila iz usta Petrova namjesnika: pape Ivana Pavla II: “neće Glava Crkve dopustiti da propadne Hrvatska!”¹⁰⁷ U skladu s time, dolazak pape u Hrvatsku 1994. godine doživljen je kao objava Božje volje, a za katolike njegovo je značenje bilo jasno: Bog je blagoslovio Hrvatsku.¹⁰⁸

Očit je problem ovakve životne filozofije. Ako su zbivanja u Hrvatskoj rezultat rada ruke Božje, a ne hrvatske volje, pitanje vlastite povijesne odgovornosti je nepostojeće. Za naciju koja ne razlikuje ovaj od onog drugog svijeta, to uopće nije tema diskusije, jer, kako nam to demonstrira katolička omladina, njih niti ne zanima ustrojavanje Hrvatske prema načelima ovoga svijeta. Štoviše, ta načela drže lažnima i zahtijevaju da se Hrvatska ima zasnivati prema Božjem zakonu. Hrvati, kao “najposebniji sinovi Svete Rimske Crkve”, i dosad su mogli opstati samo zato jer su “u većini ostali vjerni Rimu” – Crkvi, koju vrata paklena neće nadvladati.¹⁰⁹ Hrvatskoj se prijetilo sankcijama, ako ne bude poštivala “načela ovoga svijeta” poput osnovnih demokratskih zasada i Hrvatska je pod Tuđmanom radije trpjela sankcije, nego pristajala i na najmanje kompromise koje je zahtijevala međunarodna zajednica. Zašto? Zato jer je hrvatska nacija sveta nacija, a njeno poimanje povijesti teokratsko. Ekonomske sankcije nikad ne mogu imati veće značenje od Božje riječi. Tako u MI vidimo da gospodarski razvoj i bujnost kulture nisu faktori od kojih ovisi budućnost Hrvatske: to su, naime, kako MI kaže, tek “futurološki elementi”. Ono čega se Hrvatska nepokolebljivo treba držati jest geslo: In te Domine speravi. Jer, “[s]amo je u Gospodinu zasnovana naša vremenita (M.B.: ovozemaljska) i vječna sreća”.¹¹⁰

170

106 Glas koncila od 7. 2. 1993, ovdje citirano prema: o. Mato Rusan “Odgovnetavamo ‘znakove vremena’”, MI, god. XVII, prosinac 1993, Prilog Zbor, str. 3.

107 Vladimir Lončarević “Bog blagoslovio Hrvatsku”, MI, god. XVIII, rujan-listopad 1994, Prilog Zbor, str. 1.

108 Vladimir Lončarević “Bog blagoslovio Hrvatsku”, MI, god. XVIII, rujan-listopad 1994, Prilog Zbor, str. 1.

109 Svi citati prema: Vladimir Lončarević “Božja zemlja”, MI, god. XIV, siječanj-veljača 1995, Prilog Zbor, str. 1.

110 Vladimir Lončarević “Božja zemlja”, MI, god. XIV, siječanj-veljača 1995, Prilog Zbor, str. 1.